

Grøn Dannelse

Bright Green Island i børnehøjde 2023

Opdatering af kortlægningen og status fra 2021

BORNHOLMS
REGIONSKOMMUNE

SKOLETJENESTEN | BORNHOLM
VIDENCENTER FOR EKSTERNE LÆRINGSMILJØER

Opmærksomhedspunktet er stadig:

De børn der startede i 0. klasse i 2021 går ud af 9. klasse i 2032, hvor Bornholm skal være CO₂neutral.

Verdenen ser helt anderledes ud.

Lad os blive klar til at kunne uddanne de unge, til det de skal møde.

Baggrund for opdatering

Som led i at styrke og synliggøre arbejdet med Grøn Dannelse i dagtilbud og skoler, ønskede Børne- og Skoleudvalget i 2020 en kortlægning af, hvordan folkeskoler og dagtilbud arbejdede med Grøn Dannelse. Ønsket var at få forankret arbejdet med Grøn Dannelse i de enkelte folkeskoler og institutioner på en meningsgivende måde.

Gennem en spørgeskemaundersøgelse i dagtilbud, skoler og Bornholms Fælles Elevråd (BFE) bidrog statusrapporten til at synliggøre, hvordan skoler og dagtilbud arbejdede med grøn bæredygtighed. Kortlægningen og status udkom i 2021.

Siden 2021 er der sket en hel del på det grønne område, som kommer de mange børn og unge til gode både fagligt, trivsels- og sundhedsmæssigt. Derfor har det været interessant at synliggøre arbejdet gennem en ny spørgeskemaundersøgelse, der matcher den fra 2021. Undersøgelse er i første omgang gennemført på skoleområdet. Senere vil en opdatering på dagtilbudsområdet bliver igangsat.

Indhold

- 3 Børne- og Ungepolitik
- 3 Center for Skole
- 4 Naturpolitik og Grøn Dannelse
- 4 Konferencer, der understøtter arbejdet
- 4 Netværker
- 5 STATUS 2023
- 19 Covid-19-faringer
- 20 Ønsker for de næste år
- 21 Vi er på vej

Børne- og Ungepolitik

samt Strategi for Fælles Folkeskole Bornholm

Bornholms sammenhængende Børne- og Ungepolitik for 0-29 år er den overordnede politik for børn og unge i kommunen. Strategi Fælles Folkeskole Bornholm 2023-2026 fastsætter for Center for Skole, hvordan folkeskolen skal bidrage til at opnå politikens mål.

I strategiens #5 beskrives Grøn Dannelse, indsigt og udsyn i skolen:

”Alle børn skal i skolen gennemgå en Grøn Dannelse og lære, at deres bidrag er vigtige for den bæredygtige udvikling, vores samfund og naturen. Skolen skal lære alle børn og unge at have lokal indsigt og globalt udsyn. Skolen skal styrke børn og unges kendskab til sig selv, til deres nærmiljø og til verden.

Derfor skal skolerne stimulere børn og unges viden om, ansvar for og kontakt med naturen og styrker elevernes Grønne Dannelse og desuden åbne op og inddrager lokalområdet, erhvervet, videns- og kulturinstitutioner, og gennem brug af digitale læringsmidler give eleverne et globalt udsyn og globale kontakter.”

Folkeskolerne er i gang med at revidere deres udviklingsplaner, som tager afsæt i strategiens valgte indsatsområder. På den måde vil alle folkeskoler komme til at arbejde med Grøn Dannelse, og bliver ansporet til at se Grøn Dannelse både som en faglig indsats og som et trivselstiltag.

Center for Skole

– Grøn Dannelse er god skoleudvikling

I 2022 udkom Center for Skole med ledelsesværktøjet ”10 veje til god skoleudvikling”. Publikationen er det konkrete resultat af et arbejde, hvor skole, mellemledere, fagprofessionelle, videnspersoner, forældre med flere bidrog med erfaring, perspektiv og ekspertise.

Grøn Dannelse står for vej 7:

”Alle børn og unge i den bornholmske folkeskole præsenteres for en Grøn Dannelse: Bright Green Island i børnehøjde. Grøn Dannelse indbefatter at medansvarfølelse, naturforståelse, bæredygtighed og klimabevidsthed er en integreret del af læringsforløb i skolen.

Skolen skal arbejde for, at børn og unge dannes til at være livsduelige og demokratiske samfundsborgere i et fællesskab af mangfoldighed – lokalt som globalt. Vi vil styrke alle skolers arbejde med Grøn Dannelse, som en integreret del af læringsforløb i skolen”

Den Grønne Dannelse indgår yderligere i vej 2: Trivsel. Her lægges der op til at elevfravær og skolevægring kan mindskes ved brug af naturen som undervisningsrum. Skolerne har den Grønne Dannelse med i deres trivsels og udviklingsplaner.

Naturpolitik og Grøn Dannelse

I juni 2021 vedtog kommunalbestyrelsen en politik, der sætter retningen for, hvordan naturen på Bornholm skal udvikle sig, og hvordan vi skal have lov til at bruge og opholde os i den bornholmske natur. Ønsket om en naturpolitik er opstået i erkendelse af, at naturen lokalt, nationalt og globalt er ramt af en biodiversitetskrise. Naturpolitikken skal skabe fundamentet for en styrket prioritering af Bornholms natur og biodiversitet som en bred indsats på tværs af det bornholmske samfund. Naturpolitikken rammesættes af følgende mål: Vi er fælles om naturen - Mere plads til naturen - Vi handler bæredygtigt - Mere viden og formidling.

Grøn Dannelse er en del af naturpolitikken. Rent praktisk betyder det, at dagtilbud eksempelvis bliver en del af Grønne Spirer, og at skolerne erhverver Grøn skole/Grønt Flag gennem inddragelsen af børn og unge. Der arbejdes med at Bornholmermålene, og FN's 17 Verdensmål integreres sammen med en udviklet grøn kanon for de bornholmske børn og unge. De grønne værdier skal følges livet igennem. Børn og unge skal desuden opleve, at de med innovation kan være med til at skabe nye løsninger på de udfordringer, vi står overfor. Det grønne dannelsesbegreb bør i fremtiden være en vigtig parameter for et godt liv for børn og unge på Bornholm.

Konferencer, der understøtter arbejdet

For at understøtte arbejdet Bright Greens Island i Børnehøjde blev der inviteret til Grøn Dannelses konference i januar 2022. 100 personer fra dagtilbud og skoler, administration og politikere deltog. I juni 2022 blev der afholdt Krible Krable - Karavanens sommerkonference med 65 deltagere, som især kom fra dagtilbud og indskoling. April 2023 blev der afholdt en eftermiddagskonference, som understøttede en fortsat motivation og debat om Grøn Dannelse – til gavn for de mange børn og unge, vi har med at gøre, samt for at fastholde den fælles bevidsthed om bæredygtig pædagogik og undervisning.

Netværker

Siden 2022 er der opbygget et lærernetværk gennem CFU om Grøn Dannelse, hvor ideer og tanker bringes i spil til brug på tværs af skoler og alderstrin. Netværket er en vigtig aktør i arbejdet med at implementere vej 7 i "10 veje til god skoleudvikling" og det indsatsområde i Strategi for Fælles Folkeskole Bornholm, der vedrører Grøn Dannelse, indsigt og udsyn. De bornholmske dagtilbud er ligeledes i fuld gang med et Grøn Dannelsesnetværk for alle medarbejdere i området, hvor gensidig inspiration og muligheder er målet. Der er yderligere lærernetværker for innovation og matematik. Netværkerne er med til at kompetenceuddanne deltagerne på en meget lavpraktisk måde via dialog, nye kontakter og indsigt i hinandens arbejde.

Natur til et godt liv

Af Niels Ulrik Sørensen og Anne Mette W. Nielsen - Professor og lektor ved Center for Ungdomsforskning, Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet

Natur som undervisning betoner natur som et særligt rum, der i undervisningsmæssige sammenhænge kan styrke opmærksomhed, mindske hyperaktivitet og være stress- og konfliktreducerende (Ejbye-Ernst & Stokholm 2015, Ejbye-Ernst et al. 2017; Ejbye-Ernst 2018), og hvor børn er mere fysisk aktive, udvikler deres motorik, danner flere og nye sociale relationer, og hvor deres erfaringsverden inddrages mere (Barfod & Stelter 2019; Schneller et al. 2017; Mygind 2005; Roberts 2005; Fjortoft & Sageie 2000). Det betoner også, at undervisning i naturen er anledning til, at børn kan få styrket deres faglighed mere generelt (Ernst and Stanek 2006; Fägerstam & Blom 2013; Fägerstam & Samuelsson 2014; Ejbye-Ernst & Stokholm 2015) og deres miljøbevidsthed og interesse for natur mere specifikt (Ejbye-Ernst 2012; Breiting 2011).

STATUS 2023

Opdatering af kortlægning og statusrapporten fra 2021

9 kommunale (6 almindelige folkeskoler, 2 specialskoler samt Ungdomsskolen/10. klassen) og 6 ud af de 7 private skoler har svaret på undersøgelsen (svarprocent 94%)

Har skolen en særlig grøn profil?

fx Grønt Flag, partnerskab med BOFA

De fleste kommunale skoler er Grønne Skoler med Grønt Flag (Friluftsrådets mærkningsordning), hvilket betyder, at eleverne inddrages i skolens miljøarbejde bl.a. via grønne råd. En skole er yderligere Rettighedsskole/Verdensmålsskole. Kun én privatskole har det Grønne Flag og én privatskole har en særlig friluftslinje. Alle skoler på Bornholm, på nær 2 privatskoler, har partnerskabsaftale med BOFA's skoletjeneste.

Svartingedalskolen: Er en Grøn Skole med Grønt Flag for 3. år i træk, hvilket betyder at eleverne arbejder med miljø og natur. Har udeskole. Skolen har partnerskab med BOFA og affaldssortering.

Kongeskærs skolen: Er Grøn Skole med Grønt Flag pr. 2022. Skolen har en profil med LUKSUS ture, som er venskabsklasser, der tager ud og lærer/leger i natur/kultur. En af skolens værdier er at være ude og bruge naturen fagligt. Skolen har partnerskab med BOFA og affaldssortering.

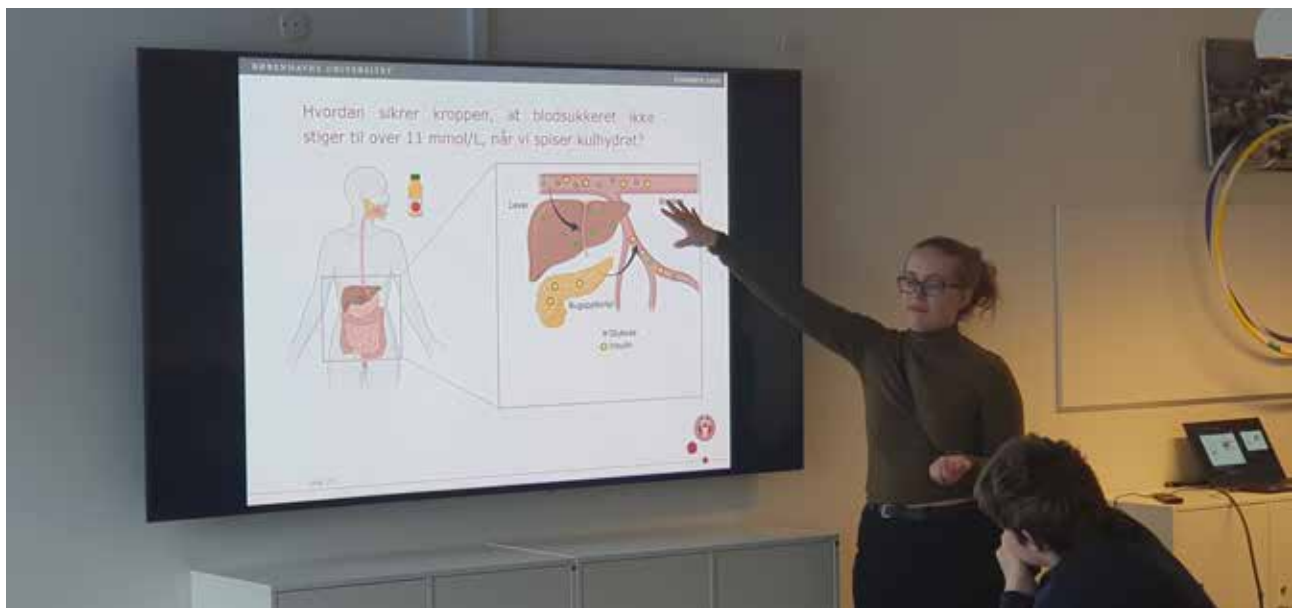
Paradisbakkeskolen: Er profilskole med fokus på at være grøn og bæredygtig, med Grønt Flag for 7. år i træk, samt at være en Rettighedsskole. Skolen er en madskole, hvor elever producerer mad til skolens elever, har skolehaver, sansehaver, krydderurtebede, dyr til brug i undervisningen, væksthuse og grejbank med sciencematerialer ud over et stort udeareal. Skolen har partnerskab med BOFA og affaldssortering.

Hans Rømer skolen: Er Grøn Skole med Grønt Flag for 4. år i træk, med fokus på især strøm og vandforbrug og bæredygtighed. Skolen har partnerskab med BOFA og affaldssortering. Har i samarbejde med Center for Natur og Miljø plantet skov og bivenlige områder omkring Kannikkeshoven i 2022.

- Åvangsskolen:** Er Grøn Skole med Grønt Flag pr. 2021/22. Der arbejdes med skolens udearealer, via tilplantninger, væksthuse og grejbanker m.m. SFO'en er inddraget. Skolen har partnerskab med BOFA og affaldssortering.
- Søndermarksskolen:** Skolen har i skoleåret 2022-23 sat proces i gang omkring Grøn Dannelse og arbejder henimod at blive Grøn Skole med Grønt Flag. Der arbejdes især i SFO'en med bæredygtighed. Skolen bruger udearealerne og bålpladsen ved Naturbørnehaven.
- Heldagsskolen:** Har ingen grøn profil, men har en del udeklasser, der bruger Almindingen et bestemt sted flere gange om ugen. Desuden bruges den historiske minilandsby bag skolen. Arbejder på at blive en Grøn Skole.
- Ungdomsskolen:** Arbejder på at blive Grøn Skole i tæt samarbejde med elevrådet. Har biprojekter i gang med FGU på 2 kommunale skoler. Har en medarbejder på Naturvejlederuddannelsen.
- Kildebakken:** Har meget fokus på naturen og udeliv. Der arbejdes med aktiv inddragelse af naturen, så eleverne får kendskab til naturen kredsløb m.m. Har partnerskab med BOFA og aktiv affaldssortering.
- Rønne Privatskole:** Er en Grøn Skole med Grønt Flag pr. 2022. Skolen har partnerskab med BOFA og sorterer affald. Der er fokus på energiforbrug med solcelleanlæg på skolen. Skolen har, på trods af, at den ligger midt i tætbebygget område skolehaver, shelters og grønne områder.
- Sydbornholms Privatskole:** Har den grønne dagsorden i alle fag. Har oprettet en særlig friluftslinje. Har desuden partnerskab med BOFA. Har et stort grønt udeareal, som bruges i den daglige undervisning.
- Friskolen Østerlars:** Skolen har ikke profil som en grøn skole, men har pr. dec. 2022 modtaget fondsmidler fra Nordea Fonden til at bygge et udeundervisningsrum, bålhytte, drivhus m.m. Skolen har desuden partnerskab med BOFA.
- Svaneke Friskole:** Ingen grøn profil. Har partnerskab med BOFA.
- Davidsskolen:** Ingen grøn profil, men har mulighed for at undervise udenfor under halvtag, og benytter udeskoleaktiviteter for visse klassetrin. Har samarbejdet med Center for Natur og Miljø og plantet skovområder omkring Kannikkeskoven i 2022.
- Peterskolen:** Ingen grøn profil, men har etableret tipi, bålplads og højbede på skolens udearealer. Har partnerskab med BOFA.

Har skolen særlige lokaler til science- og naturaktiviteter på skolen?

Alle 8 folkeskoler har områder indrettet til science og natur/biologilokaler. 10. klassen har innovationshuset. Kun én skole mangler stadig fysiklokale, men låner på en anden skole. Én skole har en 70 m² stort undervisningsvæksthus. Et par privatskoler mangler stadig fysik/kemilokaler, men benytter laboratoriet på NaturBornholm. De fleste skoler har efterhånden fået indrettet udefaciliteter til brug for undervisningen på skolens område. Generelt arbejder skolerne med at udvikle haver og tilplante skoleområde til gavn for en varieret og håndgribelig undervisning.

- Svartingedalskolen:** Har rum til scienceaktiviteter, bl.a. et dissektionsundervisningsrum, hvor der er plads til at rode og undersøge med vand og skidt. Naturaktiviteter på udeområdet. Mangler fysik/kemilokaler.
- Kongeskærskolen:** Har lokaler, der huser naturfag og kreative fag. De ligger i egen bygning, og lige op af hinanden, som giver store muligheder. Desuden fysik/kemilokale.
- Paradisbakkeskolen:** Har biologi/naturlokaler, fysik/kemi lokale, 70 m² stort undervisningsvæksthus, en skurvogn til grej, samt to skurvogne yderligere til materialer, borde/bænkesæt, rolige udeområder, grønne områder til fordybelse, skolehave samt spiselige buske/hegn, dyrehold m.m. alt brugt som undervisnings-”rum”. Madskolen betyder meget for den sammenhængende undervisning i science og naturundervisning, og dyrene på skolen bruges udover at eleverne tilegner sig viden om dyr også til brug for at skabe tæthed, tryk og undgå skolevægning.
- Hans Rømer skolen:** Faglokaler til fysik, kemi og science. I forbindelse med de nye læringsmiljøer har skolen fået nye naturfags/biologiområder til især mellemtrin og udskoling, så der er meget plads til de små (der har været rift om lokaler tidligere). Udendørsrum til dissektion og vask. Blomstereng og æbletræer. Arbejder på mere blomstereng, vand (vandhul og regnvandstønder) samt en krydderurtehave.
- Åvangsskolen:** Har fysik/kemilokaler (ikke up to date). Har biologi/naturfagslokaler og tør/våd- rum til undersøgende naturaktiviteter. Er ved at udbygge skolens udearealer, for at flytte naturfagsundervisningen ud. I proces: Byggeansøgning samt fondsansøgning m.m. som betyder skure til grej, borde/bænkesæt og et orangeri/væksthus til udeundervisning.

- Søndermarksskolen:** Har fysik/kemilokale og rum til science/biologi og naturfag. Har desuden et vådområde til dissektion. Området ved SFO/indsikling er nyanlagt med plantekasser og frugtbuske. Derudover er der plantet bambus og en lille æblelund.
- Heldagsskolen:** Minilandbyen og et meget traditionelt fysiklokale. Stort ønske om modernisering af læringsmiljøerne på skolen.
- Ungdomsskolen:** Innovationshuset på 10. klasseskolen er flyttet til nye lokaler og er opgraderet.
- Kildebakken:** Har fokus på natur og udeliv. Har shelters, bålhytte og drivhus, der anvendes i undervisningen. Anvender desuden Skovhuset i Tejn.
- Rønne Privatskole:** Har købt to nærliggende byhuse med tilhørende haver, -skolehave i den ene have og den anden bruges som et grønt overdækket undervisningslokale, med udeområde. Har plantet insektvenlige træer, buske og planter med ekstra fokus på bestøvere på både indskoling, mellemtrin og udskolingens områder. Naturfagligt hus, et biologilokale og et nyrenoveret stort fysiklokale med vaske og borde. Shelterpladser, borde til udendørsundervisning, en udendørsvask, insekthoteller og masser af insektvenlige planter. Ved biologilokalet -et overdækket område med bænke - undervisningen trækkes udenfor.
- Sydbornholms Privatskole:** Har ingen fysik/kemilokaler, benytter laboratorier og Naturværkstedet på NaturBornholm 2 dage om ugen.
- Friskolen Østerlars:** 2 genbrugsstationer, alle klasser sorterer i 5 emner. Skal p.t oprette uderum, bålhytte og drivhus. Uderummet skal sætte bæredygtighed på dagsordenen.
- Svaneke Friskole:** Fysik/kemilokaler.
- Davidskolen:** To forholdsvis nye fysik/kemilokaler og et natur & teknologilokale.
- Peterskolen:** Har etableret et område med en tipi, som skal udbygges med bålplads v. pasning og vedligehold af højbede.

Har I udeskole?

Foregår det ugentligt eller hvor ofte?

De fleste skoler har indført faste udeskoledage, især for de mindste klasser. Corona har helt sikkert skubbet til det videre arbejde med at udvikle, indføre og planlægge med udeskoleundervisningen. Nogle skoler lægger udeskoleaktiviteterne på skolens områder, fordi der er et meget varieret udeareal, andre benytter sig af de offentlige shelterpladser, bålsteder, økobase m.m.

Svartingedal skolen: Udeskole for alle 0.-2. klasseelever samt elever i specialtilbud. Det er lærerne i indskolingen, der er varetager udeundervisningen.

Kongeskærskolen: Fastholder skovskole for 3. klasserne. Og LUKSUS dage, hvor også udeundervisningen er en del.

Paradisbakkeskolen: Har udeskole 2 dage om ugen for alle skolens klasser på skift. 3. klasserne står desuden for skolehaven, 4. klasserne har udeskole i efteråret, og står for høst og høstfest. Sårbare elever er i skolehaven med haveansvarlig medarbejder. 9. klassernes projektopgave har som overordnet emne de 17. Verdensmål.

Hans Rømer skolen: Ingen faste udeskoledage. Men vi bruger NaturBornholm som har "Vild med Vilje" parken. Det er en kæmpe fordel for skolen at ligge så tæt på NaturBornholm. Senest (sensommer 2022) har vi i indskolingen været med til at etablere en sommerfuglepark i vores nærområde, med besøg hos Mickael Stoltze. Vi har i samarbejde med Center for Natur og Miljø etableret skov syd for Kannikegård, som fremover bliver en del af naturfagsundervisningen.

Åvangsskolen: Skovskole i 0. klasse en gang ugentligt i perioden fra skolestart til efterårsferie samt påskeferie frem til sommerferie. Udeskole i 1. klasse, hvor der udføres undervisningsaktiviteter løbende gennem året med vægtning i perioden fra skolestart til efterårsferie samt påskeferie frem til sommerferien. 9. årgang har to valgfag med hjælp fra fonde: Vild med vilje, som arbejder med at gøre skolens udearealer mere dyre/insektvenlige. Outdoor, hvor eleverne har idræt, udeliv, adventure og bål aktiviteter. SFO har udeliv som fokusområde, hvor skolens øvrige aktiviteter bl.a. understøttes, ligesom der er fast båldag en gang ugentligt med dertil hørende udeaktiviteter og bålmad.

- Søndermarksskolen:** Fast udeskole en gang pr. uge for 0. og 1. klasserne. Ligesom andre årgange i grundskolen regelmæssigt og efter behov har udeskole/er på ture.
- Heldagsskolen:** Specifik er der udeskole for én klasse, som er afsted flere gange om ugen. Har aftale med NaturBornholm om at have værksted hos dem 1 gang ugentligt. Råder over minibusser og kan komme ud af huset, når der er behov.
- Ungdomsskolen:** I temafagene friluftsliv, håndværk & design, billedkunst og madkundskab arbejdes med udeskole. Diverse outdoordage og workshops med fokus på udeliv, leg og bevægelse. I alt omkring 10 gange om året. Ugentlige lange gåture i naturen, bliver til Bornholm rundt på et skoleår. Overnatninger i shelter i sommersæsonen.
- Kildebakken:** Indskolingen er i udeskole (skovhuset i Tejn) 1 gang om ugen fra aug-okt og april-juni. På mellemtrinnet og i udskolingen anvender de også skovhuset i Tejn efter behov i forbindelse med undervisningen. I udskolingen bruger eleverne drivhuset i undervisningen. De passer drivhuset, og står for at plante, så og beskære og produkterne indgår i madkundskab.
- Rønne Privatskole:** Ingen udeskole, men udeundervisning. Børnehaveklassen har årligt uger med Krible Krable projekter, hvor de bruger Galløkken, Nordskoven og søerne ved Rønne. De ser på haletudser over længere tid, undersøger bænkebidere, fisk og ryster træer for at studere insekter mm. Vi bruger skolehaven på næsten alle årgange i enten natur & teknologiundervisningen eller i madkundskab.
- Sydbornholms Privatskole:** Udeskole for 0.-1. klasser hver dag. Desuden fastlagte friluftaktiviteter fra 0.-9. klasse.
- Friskolen Østerlars:** Ikke fast udeskole. Bruger lokale områder og pladser på hele Bornholm.
- Svaneke Friskole:** 0. og 2. klasserne har fortsat udeskoleundervisning 1 gang pr. uge.
- Davidskolen:** 2. årgang, har udeskole hver torsdag. De går ofte i Byskoven, men også andre steder i nærområdet. Dette skoleår 2 årlige udeskoledage for alle klasser lagt ind som fagdage. Bygget et halvtag i skolegården, så der er mulighed for at arbejde ude i skolegården i alt slags vejr.
- Peterskolen:** SFO og 1. klasse arbejder med Krible Krableundervisning ca. hver 14 dag. 4. klasse har hver uge 2 lektioner – kaldet outdoor.

Udeskoleforskning:

”Gennem interviews og observationer af udeskoleundervisningen tegnede der sig et billede af en alsidig og meget varieret praksis, hvor lærerne arbejdede med brede uddannelsesmål, der rakte ud over, hvad der almindeligvis testes for i folkeskolen. En tværgående, tematisk analyse af interviewene viste, at lærerne følte, at udeskole gav dem mulighed for at udfolde deres lærerkompetence men samtidigt var en stor og ofte ensom arbejdsbyrde. En arbejdsbyrde, der var umagen værd at påtage sig, idet undervisningen kom til at omfatte både den målstyrede del og en mere dannelsesmæssig kvalifikation, der var i overensstemmelse med lærernes værdier.”

Karin Barfoed biolog og naturvejleder.

Teachout: folder_om_teachouts_forskningsprojekter_p__dansk.pdf (ku.dk)

Deltager I i grønne events forløb?

fx uge 39, FLL, uge SEX, motionsløb m.m.

Alle skoler deltager i de mange grønne undervisningsevents, som der tilbydes skolerne på Bornholm. Næsten alle skoler deltager i Naturvidenskabsfestivalen, uge 39. Alle skoler deltager i overgangsprojektet – børns overgang fra dagtilbud til skole, hvor NaturBornholm knytter de små børn sammen i en naturaktivitet. Alle skoler har plantet æbletræer på skolens område, med de små elever. Alle skoler deltager i undervisningsforløb i LIFE Fondens mobile laboratorium, der har besøgt Bornholm de sidste 3 år. De dygtigste scienceelever i de kommunale 9. klasser deltager i sciencetalenter med besøg på Sorø Akademi's talentlaboratorier.

- Svartingedalskolen:** Deltager altid aktivt i Naturvidenskabsfestivalen uge 39, 4. klasse på hyttetur, deltager i Vild med Vand – et lokalt Hasleprojekt. Deltager i overgangsprojektet Bier og blomster i samarbejde med NaturBornholm, Rynkebyløbet, Motionsdag i uge 41, Skoleidræt, Hammershusmarchen, Sciencetalenter 9. kl., Uge 6, Festuge, hvor der hvert år er et nyt emne på tværs af klasserne.
- Kongeskærskolen:** Deltager Naturvidenskabsfestivalen uge 39, FLL, uge sex, motionsløb, Naturbornholm, Overgangsprojektet for 0. klassen med NaturBornholm, Sciencetalenter 9. kl. m.m
- Paradisbakkeskolen:** Uge 39, FLL, Edison, Krible Krableprojekter, den røde tråd- overgang fra dagtilbud til skole med NaturBornholm, rettighedsløb, demokratidag, motionsdag, diverse kommunale idrætsarrangementer, Sciencetalenter 9. kl. Miljø/klima og bæredygtigheds d. 20. november på FN-børnedagen m.m.
- Hans Rømer skolen:** Naturvidenskabsfestivalen uge 39, partnerskabsaftale med Bornholms Landbrug og Fødevarer. ”Kend din ø” projekt på Hans Rømer skolen støttet af den kommunale Åben skole pulje. Oktober/november 2022 Edison. Overgangsprojektet med NaturBornholm, Sciencetalenter 9. kl. m.m.

- Åvangsskolen:** Vi afholder "Den Grønne Uge" i uge 17 for hele skolen, planlagt af elevrådet. FLL, Edison, Naturfagsuge uge 39, Motionsdagen har været afholdt som Dirt Race i samarbejde med DGI. Sciencetalenter 9. kl., overgangsprojektet med NaturBornholm, Uge 6 m.m.
- Søndermarksskolen:** FLL, Edison, Overgangsprojekt med NaturBornholm, Naturfagsuge (uge 39) – ikke altid i naturfagsugen, sciencetalenter 9. kl. m.m.
- Heldagsskolen:** Affaldsuge, uge sex, havmiljøvogter, naturfagsugen uge 39, overgangsprojektet med NaturBornholm m.m.
- Ungdomsskolen:** Hvert år giver vi eleverne så mange forskellige oplevelser og foredrag med emner målrettet de unge og deres virkelighed. Det være sig undervisning ifm. Uge sex, foredrag om digital dannelse, Bryd Tavsheden, trafikambassadører, teater, biograf o.l. Vi har af FLL fortsætter på en ny måde med os som projektledere
- Kildebakken:** Deltager i netværket Grøn Dannelse, Det er desværre ikke relevant at deltage i større events med vores elever. Afholder eget FLL - indkøbt lego-robotter.
- Rønne Privatskole:** Børnehaveklassen er altid med i brobygningsprojekterne, herunder overgangs - projektet med NaturBornholm, samt naturfagsuge 39. Deltager altid med mindst én klasse til Engineering Day i uge 45. SFOen har løbeklub en gang om ugen. Flere klasser er med i sundhedsugerne (uge 39-41) samt uge 6. Hele skolen deltager i skolernes motionsdag. Løbende sciencevalghold i overbygningen.
- Sydbornholms Privatskole:** Affaldssortering hold Danmark ren DN, Christiansø besøg hvert andet år, er med i overgangsprojektet og Naturbornholm.
- Friskolen Østerlars:** Kulturuge (uge 35), Lejrskole et sted i Danmark hvert år, med fokus på naturforskelle Bornholm og det andet sted i Danmark (uge 36), ser på klimaløsninger mm. når muligheden er der (f.eks. Klimatorium/Thyborøn), Naturvidenskabsfestivalen (uge 39), Motionsdag (uge 41), FLL (uge 44-45), Edison (uge 44-45), BOFA-samarbejde, besøg på BOFA, Christians Ø med fokus på natur og dyreliv, overgangsprojektet NaturBornholm, affaldsindsamling m.m.
- Svaneke Friskole:** Altid med i naturvidenskabsfestivalen uge 39, adventure race inden uge 42, overgangsprojekt med NaturBornholm.
- Davidskolen:** Har ikke emneuge i uge 39, men benytter en del af de mange gode tilbud, der er på Bornholm i uge 39. Orienteringsløb i skoven fredag før efterårsferien. Alle klasser deltager i mindst et arrangement i regi af Dansk Skoleidræt. Deltager i overgangsprojektet med NaturBornholm.
- Peterskolen:** Uge 6, skolernes motionsdag, overgangsprojektet og NaturBornholm, affaldssortering m.m.

Gratis sundhedstilbud uden bivirkninger.

Hvis man vil have det godt indenfor, skal man ud. Halvdelen af Danmarks befolkning er bosiddende i byer, hvor vi det meste af tiden er indendørs. Kort sagt er vi i underskud af natur, og det påvirker hjernen i en uheldig retning. Naturen gavner vores mentale udvikling. En "udehjerne" er langt sundere, og således er naturen et gratis sundhedstilbud uden bivirkninger.

Keld Fredens, læge og hjerneforsker 2007.

Hvilke faciliteter benytter I, når I er ude?

fx grejbanker, økobaser, scienceområder?

Alle skoler benytter sig fast af både udearealet rundt om skolen og den lokale natur, og hvad der findes p.t. af lokale forankringspunkter som bænke, økobase, shelters m.m. Udearealet rundt om skolen betyder rigtig meget for den grønne undervisning på skolerne. Der er inden for de senere år blevet etableret bålplads, bålhytte, udekøkken, skolehave, dyrehold (høns, kaniner), skurvogn med grej, væksthus, tilplantede områder med vilde planter og frugttræer, bistader, naturressource-kasser/grejbank, borde/bænkesæt. Mange planlægger med yderligere tiltag. Brug af det grønne lokalområde er også vigtigt for den grønne undervisning. En del af de private skoler råder over egen bus og kan bringe eleverne ud til områder længere væk fra skolen. Folkeskolerne benytter sig af BAT, med de barrierer der dermed følger med.

Svartingedalskolen: Har bålsted i SFOen. Søgt Friluftsrådets fond, og Åben Skole, og fået bevilling til at bygge hønseshus og kaninbur. Opføres i foråret. Indledt et samarbejde med Ungdomsskolen i forhold til projekt bier. Tilplantet blomsterkummer, bede, skråninger etc. med vilde blomster. Søgt fonde og fået penge til et shelter.

Kongeskærskolen: Har nu et fleksibelt udekøkken udover bålplads.

Paradisbakkeskolen: Bruger primært de store udearealer rundt om skolen med de mange faciliteter – motion, leg, dyrehold, haver m.m.

Hans Rømer skolen: Har Naturressourcekasser til indskoling, og skolekort til NaturBornholm. Vi bruger nærområdet, byskoven med bålplads og overdækning. Klintebakken og NaturBornholm som fast base. Af og til Hareløkkerne.

Åvangsskolen: Egne arealer, der er ved at blive udbygget. Økobasen, Den Grønne Ring, DGI legeplads og Nordskoven er typiske udflugtsmål, der benyttes af skolens årgange

Søndermarksskolen: Naturgrund med bålsted (som er blevet renoveret), Økobasen, Blokhus, bålsted ved SFOen, Rønne plantage. 5. årgang har dyr i skolen som en del af naturundervisningen.

Heldagsskolen: Skolen har 4 busser, og der er rift om at låne dem til ture ud til relevante steder.

- Ungdomsskolen:** Gode erfaringer med at booke ressourcer i løbet af hele skoleåret. Har selv grejbank diverse friluftudstyr, Økobaser, shelters og bålsteder benyttes løbende.
- Kildebakken:** Benytter skovhuset ugentligt og egne faciliteter hver dag - shelter, bålhytte og naturlegeplads.
- Rønne Privatskole:** Bruger skolehaven og de nye grønne områder på skolen. Benytter økobaser – meget oppe ved Snorrebakkesøen. Bruger rigtig meget området ved Galløkken samt stranden nedenfor til undervisning, idræt og løbeklub.
- Sydbornholms Privatskole:** Benytter egne grønne områder, har legeplads med naturaktiviteter, samt benytter Lynggårdsskovens bålplads ugentligt.
- Friskolen Østerlars:** Udendørs områder og natur i lokalområdet, naturlegepladser, shelters. Fra 2024 eget uderum.
- Svaneke Friskole:** Bålhytten og alle omkringliggende naturområder.
- Davidskolen:** Benytter de lokale områder. Derudover skolens bus, som bruges til relevante undervisningsture – til museer og udeområder
- Peterskolen:** Økobasen, skolens bålplads, naturlegepladser, skov, mark strand i nærområdet.

Har I opbygget natur- eller scienceteam på skolen?

De fleste folkeskoler har et fagteam eller en gruppe lærere, der arbejder tæt sammen. Ikke alle de private skoler prioriterer et naturfagsteam. Det Grønne Dannelsesnetværk har deltagelse fra næste alle skoler. Her opleves betydningen af at have en fast naturfagsgruppe på skolen, som er relevant for at udviklingen af Grøn Dannelse bliver en fast del af almen dannelsen på skolerne.

- Svartingedalskolen:** Ja i takt med at vi har fået udbygget udskolingen, fået ansat biologi og science-lærere. Er del af netværket Grøn Dannelse.
- Kongeskærskolen:** Ja og nej, men vi har en gruppe lærere der arbejder tæt sammen, er en del af Grøn Dannelses netværk
- Paradisbakkeskolen:** Vores naturteam består af skoleleder, hortonom og køkken. Lærerne har et scienceteam til uge 39.
- Hans Rømer skolen:** Ja, fagteam/naturfagsteam.
- Åvangsskolen:** Der afholdes 2 naturfagsteammøder årligt. Grøn råd på skolen består af personale, ledelse og elever.
- Søndermarksskolen:** Vi har fagudvalg i naturfag for alle lærerne: N/T, BIO, GEO FYS på skolen.
- Heldagsskolen:** Vi har haft et udviklingsudvalg, som har implementeret grøn dannelse og udskolle fremadrettet.
- Ungdomsskolen:** Nej
- Kildebakken:** Nej
- Rønne Privatskole:** Ja vi har naturfagsteam.
- Sydbornholms Privatskole:** Nej, men har stået for en netværksdag/Grøn Dannelse.
- Friskolen Østerlars:** Ja naturfagsteam, der også planlægger FLL og Edison.
- Svaneke Friskole:** Nej
- Davidskolen:** Vi har et fagudvalg på naturfagsområdet.
- Peterskolen:** Nej

Benytter I jer af de eksterne læringsmiljøer?

Åben skole er en del af Folkeskolelovens § 3, Stk. 4: Skolerne indgår i samarbejder, herunder i form af partnerskaber, med virksomheder, institutioner for erhvervsrettet uddannelse, lokalsamfundets kultur-, folkeoplysnings-, idræts- og foreningsliv og kunst- og kulturskoler, med lokale fritids- og klubtilbud og med de kommunale eller kommunalt støttede musikskoler og ungdomsskoler, der kan bidrage til opfyldelsen af folkeskolens formål og mål for folkeskolens fag og obligatoriske emner.

Alle skoler på Bornholm benytter sig af mulighederne for Åben Skole i forbindelse med den Grønne Dannelse. Elevernes undervisning suppleres via besøg på grønne eksterne læringsmiljøer, erhverv m.m. De kommunale skoler søger grønne undervisningsprojekter gennem Inklusions- og Åben Skolepuljen

Svartingedal skolen: Abonnement til NaturBornholm, besøger fast BOFA, og samarbejder med dem i forhold til at sortere skrald. Søgt og fået en del naturforløb under Åben Skole. Rovfugleshowet besøges og vi har endvidere gjort brug af, at de kom til os, Vi deltager i netværket Grøn Dannelse. I forbindelse med Fælles Folkeskole Bornholm besøgt Paradisbakkeskolen og modtaget vejledning mm i forhold til dyre hold på skolen.

Kongeskærskolen: LUKSUS ture, der bruger alle de eksterne læringsmiljøer. Samarbejde med BOFA.

Paradisbakkeskolen: BOFA, Gaarden, NaturBornholm, Skolehaver, sansehaver m.fl. eksterne årligt. Egne dagligt. Tæt samarbejde med egen Madskole, hvor kokken indgår i samarbejdet omkring mere klimavenlig mad. Har ofte samarbejde med eksterne interessenter fra andre lande. Seneste besøg var to amerikanske lærere fra en opcoming grøn skole i Boston. Ca. 20 indonesiske embedsmænd til oplæg om bæredygtighed, børns rettigheder samt affaldssortering. Ca. 20 udenlandske studerende til debattmøde om bæredygtighed og fremtidens bæreygtige fødevarer system – skolemad 2030. Et samarbejde med Bent Egberg Mikkelsen – SESAM koordinator. Deltagelse i diverse konferencer – bl.a. ”Skolemad 2030” samt panel deltager på konferencen ”Food day” omkring unge og bælgfrugter på KU.

- Hans Rømer skolen:** BOFA, NaturBornholm, Landbrug og Fødevarer, Bornholms Middelaldercenter, Hammershus. Åben skole: I indskoling planlægges med emneuge i foråret 2023 med virksomhedsbesøg. Her medtænkes også grønne idéer/sundhed.
- Åvangsskolen:** Der samarbejdes med BOFA, hvor der foreligger en partnerskabsaftale, Gaarden, Middelaldercenteret, Hammershus, Rønne Rensningsanlæg, NaturBornholm. Hyppigheden er varierende men alle årgange benytter på forskellig vis og i forskellige perioder ovenstående.
- Søndermarksskolen:** Grønt netværk, Naturbornholm, Middelaldercenter m.fl. Partnerskab med BOFA, skal i gang med at spare med Kongeskærskolen med Grøn Dannelse.
- Heldagsskolen:** Benytter BOFA, Naturbornholm, Gaarden m.fl. på alle alderstrin, flere gange.
- Ungdomsskolen:** Benytter øens mange muligheder for at lave åben skole og besøger virksomheder og andre interessante mennesker/værksteder. Partnerskaber med bl.a. Bornholms Landbrug og fødevarer, autisme- og ADHD foreningen, Ungdomsringen, Musikhuzet, LEV, TIF, Harley klubben, DBU, Horesta, Fonden for entreprenørskab mm. Brandkadetter i samarbejde med beredskabet
- Kildebakken:** Besøger hvert år BOFA (partnerskabsaftale), NaturBornholm, Gården, havnen i Tejn (ivandet Bornholm) samt alverdens udeområder på øen. Alle steder planlægges undervisningsforløb (forløbet strækker sig altid over flere gange – alt efter emnet) der passer til elevernes niveau.
- Rønne Privatskole:** Gør meget i at komme ud, både til BOFA, NaturBornholm ivandet, på Galløkken m.fl.
- Sydbornholms Privatskole:** Har skolekort til NaturBornholm.
- Friskolen Østerlars:** NaturBornholm, BOFA, lokale virksomheder. 8. klasse madkundskabseksamen på Gaarden.
- Svaneke Friskole:** BOFA og Naturligvis (jægere) en gang om året.
- Davidskolen:** BOFA, NaturBornholm, Gårdbesøg, lokale producenter, lokale arbejdspladser m.m. Har deltaget i en del af plant trækampagnen i Aakirkeby. Cykelture til relevante besøgssteder.
- Peterskolen:** BOFA's skoletjeneste, som en fast del af Natur & teknologi, årligt besøg på NaturBornholm, Hammershus, Bornholms Middelaldercenteret, rensningsanlæg, uge 39.

Har I cykler til udlån på skolen?

De fleste kommunale skoler har låncykler til eleverne. Så der er ingen undskyldning for ikke at kunne cykle afsted til relevante naturområder. En skole mangler cykler og har et meget stort ønske om at få et klassesæt. De private skoler lader eleverne tage deres egne cykler med, hvis der er annonceret cykeltur på skemaet.

Svartingedalskolen: Har købt 20 brugte cykler, som er ved at blive sat i stand.

Kongeskærskolen: Har 2 sæt cykelklassesæt.

Paradisbakkeskolen: 20 cykler plus cykelhelme.

Hans Rømer skolen: Nej. Desværre. Det er et stort ønske og indskolingen er i gang med at finde ud af at søge penge til det. Både pga. skolens elever kommer fra et stort opland og ikke kan have egne cykler med. Vi kunne cykle til stranden eller til skoven. Frisk luft, motion og mange flere naturoplevelser på vejen "til og fra". Man kan måske ligefrem spare penge på busser!

Åvangsskolen: Har låncykler. I udgangspunktet cykles der med eleverne ud på tur i forskellige sammenhænge på egne cykler. Børnene bruger nogle gange alternativt løbehjul. Vi har Christianicykler til transport af børn, materialer mv.

Søndermarksskolen: Christianicykler, trækvogne til udstyr.

Heldagsskolen: Ja.

Ungdomsskolen: 30 mountainbikes. I brug på Ungdomsskolen eller til låns på skolerne.

Kildebakken: Har både almindelige cykler, elcykler, side by side cykler, trehjulede cykler, tandemcykler og Christianicykler. Har også lånt cykler af efterskolen i særlige forløb og cyklet i skoven.

Rønne Privatskole: Nej, men eleverne har ofte cykler med.

Sydbornholms Privatskole: Nej

Friskolen Østerlars: Nej

Svaneke Friskole: Ja, bruges til adventureracedagene.

Davidskolen: Nej, elever medbringer selv cykler.

Peterskolen: Nej, eleverne bruger egne cykler.

Covid-erfaringer og evt. barrierer

Generelt for alle skoler – kommunale som private:

Alle skoler bruger udearealer som undervisningsrum meget mere efter Covidtiden. Udearealerne bruges indenfor mange fagområder ud over natur og sciencetemaer. Alle skoler har en form for udeskole.

Udendørs undervisning er blevet mere naturligt for mange undervisere. Tidligere var det kun få undervisere, der lagde undervisningen ude, nu er der en form for konsensus om, at udeskoler kan noget som undervisningen indenfor ikke kan. Men at en kombination af både ude- og indeundervisning giver et godt pædagogisk greb, til gavn for elevernes læring. Udendørsundervisning kan lykkes i nogle undervisningsforløb og andre skal foregå indendørs.

Skolerne er blevet mere opmærksomme på, hvad udeundervisning betyder for eleverne fagligt som trivselsmæssigt. Derfor har skolerne søgt fonde, brugt økonomi og ressourcer på at få udviklet udefaciliteterne rundt om skolen.

Der er dog stadig noget, der spænder ben for arbejdet med Grøn Dannelse, idet udgifter til transport hvis man skal ud på øen, er dyr. En del privatskoler har egne busser. Desuden nævner flere skoler, at de økonomiske rammer presser for at gennemføre udeskole. Så generelle kommentarer er tid, økonomi, overskud og ledelses opbakning, og at man ofte er nødt til at søge fonde for praktisk at få startet den Grønne Dannelse i gang.

Generelt ønskes det, at flere medarbejdere forpligter sig til den Grønne Dannelses betydning for elevernes fremtidige liv. Det er vores overlevelse som mennesker at forstå naturens kredsløb og vores forbrug.

Ønsker for de næste år!

- Svartingedal skolen:** Vi skal have dyr på skolen, bier samt shelters. Ønsker mere græs på den ene boldbane.
- Kongeskærskolen:** Forlænge uge 39 til flere uger, flere partnerskaber over hele året.
- Paradisbakkeskolen:** Frøcentral, Sparring med andre skoler, så de kan komme i gang med skolehaver m.m., flere dyr, mere samarbejde med Møbelfabrikken, mere samarbejde med diverse organisationer, mere inddragelse af lokalsamfundet, mere samarbejde med børnehaverne og plejehjem i området, en ansat til at kunne varetage udeundervisningen.
- Hans Rømer skolen:** Cykler. Udvidelse af blomstereng (mere vild med vilje). Vandhul, vandspejl og regnvandstønder. Krydderurter, sansehaver og skolehaver med høns. Vi ønsker os en gartner til at give os råd og vejledning vedrørende vores skærvegård. Hvordan kan den blive til skolehaver med rekreative områder, hvor der måske også er en hønsegård? Kan man med få midler etablere en kompostbunke med gennemsigtig plastplade så eleverne kunne kigge med og se hvordan orme er med til at kompostere? Høns kunne udover æg være med til jordforbedring (hønsemøg). Æg, krydderurter og kartofler kan bruges i madkundskab. Skærvegården kunne blive et sted med ro – til de børn der ikke er til vilde lege og boldspil. Lige nu kan man godt sige at skærvegården er "Vild med vilje". Den har sit eget liv og derfor er det vigtigt, at det er én med forstand på jordtyper og planter, som er med til at vejlede os.
- Åvangsskolen:** Udvikle vores udendørsområder.
- Søndermarksskolen:** Vi har påbegyndt vision for SMSK og i den forbindelse er vores grønne råd kommet med mange ideer til tiltag. F.eks. områder til biodiversitet, insekthoteller, planter, fuglekasser, beplantning af tagområder, overdækkede læsteder til udeundervisning, højbede til krydderurter og grønt, bær og buske. Skærmede naturområder til ro og fordybelse, drivhus til frugt og grønt. Brug af kompost. Dyr på skolen i form af f.eks. høns, kælekaniner.
- Heldagsskolen:** Vi vil gøre mere for udeskole for flere klasser. Vi vil arbejde på at blive en Grøn skole med Grønt Flag.
- Ungdomsskolen:** Ingen p.t.
- Kildebakken:** Vil gerne etablere sansehaver.
- Rønne Privatskole:** !
- Sydbornholms Privatskole:** !
- Friskolen Østerlars:** Flere spændende besøg udefra - mere bæredygtighed.
- Svaneke Friskole:** !
- Davidskolen:** Der kan arbejdes ude i al slags vej. Udeskolen evalueres til sommer.
- Peterskolen:** Vi fortsætter med at udvikle området omkring vores tipi.

Vi er på vej

Opdateringen 2023 af kortlægningen 2021 viser en stor udvikling med fokus på Grønne Dannelse. Skolernes arbejde med at inkorporere Grøn Dannelse i skolernes DNA er styrket og synliggjort på de 2 år, der er gået mellem kortlægningerne.

Skolerne har stadig mange ønsker for at tilpasse skolerne, så eleverne kommer ud i den "anden ende" som væredygtige og bæredygtige medborgere.

Åben Skole puljen ønskes fastholdt, idet det er her, at folkeskolerne kan søge økonomisk støtte til grønne tiltag både i nærområdet og gennem særlige undervisningsforløb i samarbejde med de eksterne grønne læringsmiljøer, erhverv og andre fagfolk.

Et af de store issues i nær fremtid bliver desuden at inddrage eleverne i, at Bornholm bliver Energiø, og hvad der dermed følger. Formidlingen og forståelse for at producere energi bliver en væsentlig del af scienceundervisningen i fremtiden.

Skal skolerne have deres egen energistation på udearealet? Vindmølle, vejstation, solceller m.m.?

Spændende, hvordan skolerne får inddraget eleverne i denne proces.

Opmærksomhedspunktet er stadig:

De børn der startede i 0. klasse i 2021 går ud af 9. klasse i 2032, hvor Bornholm skal være CO₂ neutral.

Verdenen ser helt anderledes ud.

Lad os blive klar til at kunne uddanne de unge, til det de skal møde.

Naturen hjælper kroppen med at frigive hormoner, der har en beroligende indvirkning på vores nervesystem, hvilket gør os i stand til at slippe tankemylder og bekymringer for en stund, så krop og sind bliver genopbygget. Naturterapi kan være særligt nyttig for personer med stress, depression og angst og kan også hjælpe med at forbedre livskvaliteten for personer med kroniske sygdomme. Det kan også være nyttigt for børn og unge, da det kan hjælpe med at fremme sociale færdigheder, kreativitet og selvværd.

Simon Høegmark, naturvejleder, Ph.D. om naturbaseret psykologi.

Baggrund for denne undersøgelse:

Kortlægning og statusrapport Grøn Dannelse - Bright Green Island i børnehøjde 2021.

Find rapporten på hjemmesiderne:

BRK og Skoletjenesten Bornholm

